

БИТИ ТУ И БИТИ УОПШТЕ

(Антонен Арто: У земљи халуцинација: о Тараумарама, приредио и превео с француског Јовица Аћин, Службени гласник, Београд, 2021)

На први поглед, судбина текстова Антонена Артоа преведених на наш језик делује прилично хаотично. Некако, као да у превођењу није било конзистентног система, ту и тамо би се појавила нека од његових књига, након чега би обавезно уследила дужа пауза, мењали су се издавачи, преводиоци и никада његово дело овде није заживело онако како је то случај с осталим припадницима његове генерације, од којих је понеки извесно био мањег значаја за разумевање ма какве авангарде.

А мало је аутора с таквом врстом ауре, код којих је граница између текста и живота толико лабава, чак и у време за које с пуним правом можемо да тврдимо да је суштински револуционарно по књижевност по себи и њено радикално престојаванье, преусмеравање. Дакле, оно што данас овде имамо од Артоовог опуса расуто је, разбацано, као да они које интересује морају додатно да се помуче и разабере не у целини, него у фрагментима (Аћин је сасвим у праву када у фрагменту види истинског Артоа), што би лако могао да буде и најисплативији од свих приступа, онај који би и самог аутора радовао. Нешто више пажње допало је студији *Позориште и његов двојник*, али се касније дешавало да преводи ништа мање релевантних Артоових дела прођу непримећено, испод сваког читалачког радара, али и оног који бисмо могли да очекујемо од озбиљне критике. Иста појава уредно се указује пред нама и данас и нисам сигуран да је, рецимо, *Нервомјер*, књига веома важна за разумевање Артоове надреалистичке фазе, а пре три године објављена у Црној Гори, потакла било каква нова и исцрпнија читања овог аутора.

Мада, да будем поштен, није Арто у првом плану ни у капиталним студијама знаменитих тумача авангарде какви су Морис Надо или Гиљермо де Торе, мислим да не претерујем кад кажем да се на основним студијама књижевности у склопу програма за четврту годину нисам сусрео с ма којим од његових класичних текстова, а ситуација врло вероватно није боља ни у каталозима докторских тема које су одбрањене на нашим универзитетима. С једне стране, то је Артоовом иначе комплексном лику додало на некаквој трајној мистици коју сасвим слободно можемо да означимо као мистику непрочитаности. Ова прати и ауторе знатно превођеније и промовисаније од њега, ако је за утеху. С друге стране, није најлакше замислити издање Артоових сабраних дела, заправо јесте, и његова аутохтона култура је тај посао одавно обавила, али ми изгледа да је суочавање с Артоом онаквим какав је био и какав је намерио да буде пре свега у читању његове расцепканости и недовољне, готово протетске недефинисаности.

А пре скоро четрдесет година, 1983, Питер Марфи је нервозно репетирао стих „Those Indians wank on his bones“, што сам својевремено тумачио као још једну од његових претенциозних семантичких ескапада не знајући да је у песми „Antonin Artaud“ Марфи далеко концизнији него што је то умео да буде, те да прецизно аплицира на одређену Артоову књигу, нама тада недоступну, а сада коначно преведену под насловом *У земљи халуцинација: о Тараумарама*. Има неког вишег смисла да на свом опростажном албуму *Burning from the inside* (онај повратнички не рачунам као озбиљан део каријере бенда), лидер *Баухауса* ода признање човеку који је својим директним деловањем у корпусу текста, али и нескривеном театралношћу која га је не у непристојној мери пратила, напосто морао да буде инспирација, па чак и гуру бенду који му је на сваки начин наликовао. Иако то није најуспешнија ода икад испевана, а снимљења је на једној од слабијих плоча *Баухауса*. Не верујем да би се Арто наљутио.

Могуће је серију Артоових записа о ходочашћу у Мексико, које је предузео крајем тридесетих година минулог века, читати из перспективе тврдокорног романтизма, али то би читање било недостатно и погрешно, иако је јасно колики је дуг авангарде према једној од две најистрајније стилске формације, оне која је, заједно с реализмом, ипак више метод, фундамент и праначело него уметнички правац. Уколико бисмо Артоу приписали било каква постромантичарска стремљења, онда су његов пут, а последично и текстови о том путу, инструкирани оптиком бекства и уклањања. Међутим, Артоови циљеви далеко су од ескапистичких, и поред очевидне критике Европе којој „истина недостаје“ па би је, самим тим, требало потражити на неком другом месту. Али, уместо завлачења у романтичарску фантазмагорију егзотике или повратку на место примордијалног сусрета човека и природе које је у сведенијим облицима романтизма често пут према пасторалном исказивању патоса заувек изгубљеног „златног доба“, Арто бира покрет према суштинама које нису цивилизацијски одбачене, нису неприхваћене, већ нису ни пронађене. Његове кретње нису одлука о узмицању, не мотивише њега никакав скривалачки нагон, напротив, реч је о потреби човека да *буде* тамо где може да се *буде*, односно, Арто чини напор да допре до магијски посредованих суштина те се, наоружан њима, врати цивилизацији која му, епистемолошки наново кодираном, ничим не може да нашкоди. Искуство за којим Арто посеже, вољан да се сусретне с Тараумарама, свакако јесте мистично искуство, преименујуће искуство, али веома конкретно у својој халуцинаторној недодирљивости и недосежности.

Артоов чин представља сведочанство о цивилизацијском парадоксу – припадник расе просвећених хрли према онима који то, из перспективе истих тих, наводно просвећених, нису. За Артоа су Тараумаре они који су успели да се чином бекства и склањања одупру, да не учествују, да се оградe од наметања шифара које би их одвукле од сопства, или поступака који до сопства воде. Његова намера није садржана у идеји да постане један од њих, већ да њихову епистемологију, закрчену вековним одбијањем учешћа у наизглед неминовном цивилизацијском процесу, усвоји и врати у срце цивилизације која их је прогањала, осуђујући себе на лимитираност и бесвест.

Иако Европљане види као „људе који ништа не поштују“, Арто ће и од Тараумара чути о незадовољству унутар племена које његови врачеве такође виде као заједницу

у фази регреса, никако као клан утопијски срећних и недотакнутих пропадањем, својственим свему ономе чему је пропадање иманентно. С Тараумарама, по властитом признању, Арто не може да комуницира као с Европљанима, њихове речи он реконструише, реконструишући тако основе властитог бића, ток његовог боравака у Мексику није друго до учење језика бића, учење о томе шта би сопство требало и морало да буде. Кључ бића могуће је додати кроз обред с пејотлом за време чијег трајања халуцинација посредује бићу његово коначно огледало, кроз аспекте среће и имагинације. Само учешће у обреду захтева категорију предодређености чија заводљивост и поновно инсистирање на индивидуализацији, издвајању и елитизму неодољиво подсећају на Бајрона и његове епигоне, док би халуцинаторни механизам обреда, чије је касније исходиште текст, морао бити лако видљив у призору Колриџа док на трему сања опијумског Кублај Кана. Касније долазе Хаксли па Морисон, али без артоовске непосредности.

Управо та Артоова особина безграничне продорности од њега чини Ађиновог „телесног приповедача“ и он као да и не наступа у име књижевности, уколико се сам није поистоветио с неком њеном, нама непознатом граном. Не чуде, када ово имамо на уму, његово несналажење у манифестним удругама ма ког типа, Бретоновој левицарској интонираној верзији надреализма, његова тумарања по Ирској, хапшења и привођења, дугогодишњи боравак у душевној болници као рефлексија једне природе која није саучесничка, доушничка, није консензуална, али која ће се, док је у Мексику, приклонити нечему што види као супстанцијално битније и веће од саме себе.

Таква природа савршено је свесна себе и сваке своје мањкавости, тако је и пут у „земљу халуцинација“ предузет не би ли се излечила од рупа у властитом ткиву, убеђена да је важније покушати него до краја обавити, јер су неизвесности у поставци ствари *a priori* надишле моћи сваког, па и „предодређеног“ појединца. И ту нема романтизма. Али нема ни суза. Има утехе која не долази од укидања одговорности сваког понаособ, већ у мисли да постоји ред, сагледали га ми или не.

И ред као категорија јесте био предмет Артоових анализа, из њих долази апроксимативност приликом слагања текста ове књиге у хронолошком погледу, где се историчност и догађајност виде као нешто увредљиво и понижавајуће, нешто што херметички затвара прилазе устројству оваквог света и његовог протагонисте, нешто што не доприноси и стога мора да буде демолирано, прекомпоновано према законитостима које је прописала асоцијација у коегзистенцији с новостеченом логиком когнитивног одвијања. Код Артоа су разубеђеност ред, разбијеност ред, ломљивост структуре ред који ефектно исходује оног часа када га признамо као ред, одричући се предрасуда с којима смо рођени, једне гадне, непојамне стечености која је баласт над баластима, стечености која нас криво учи ономе како јесте, подмећући нам покварено кукавичје јаје малограђанске антиепистемологије.

Артоово форсирање насумичности и фрагментарности није израз његове неоромантичарске размажености, нити природе теме којој се у овој књизи бави, није она поза нити експеримент зарад експеримента; она најпре говори о књижевности као лавиринту најразличитијих језика који би морали да буду усвојени од стране читалаца и тумача, ако књижевност жели да буде књижевност и ако у језику и даље перзистира

какав-такав смисао. „Телесни приповедач“ Арто ће од својих уредника затражити, а о томе читамо у преписци задржаној у овом издању књиге, да његове текстове ослободе власништва, да их потпишу псеудонимом, а најбоље никако, како би живели мимо успомене на њиховог творца, и како се не би он, Антонен Арто, налазио на путу саживљавања и касније интерпретације. И кад се у кратком запису „Раса изгубљених људи“ уместо Артоовог имена пред нама укаже име измишљеног Џона Форестера, схватићемо колико је овај први био у праву и колико је за текст, чије интенције нису оне од пуке књижевности, крајње ирелевантно ко га је записао. Зачудо, грозничава нетрпељивост коју Арто показује према хришћанству као организованој религији, а пре свега према фигури Исуса Христа, неће умањити утисак да је његов посао у овој књизи, онако како је од његове стране замишљен, близак поступку библијских записивача, ништавнијих од било ког ретка који су за собом оставили.

Управо текст који потписује наводни Форестер говори о Артоу као власнику знања о томе шта би литература требало да буде ако пледира ка читљивости и несумњивости процене значења, али је прави Арто, онај какав нам је деценијама потребан, онај који ће такве претпоставке о писању разорити халуцинантном поемом „Тутугури“, вероватним врхунцем ове књиге, тачно онако како Тараумаре, подстакнуте пејотлом, чине с координатама културе коју својим постојањем и деловањем негирају. Мој Арто, онакав каквог га данас читам, најпре је у оној узгредној напомени записаној на полеђини седме странице рукописног оригинала текста „Земља Краљева-Мага“, а она гласи:

Природа је створила плесаче у свом кругу онако како ствара кукуруз у свом кругу, и знакове у шуми.

Иста она природа која је створила плесача Артоа, или пророка, или песника, свеједно је. У његовом случају није погрешила, нама на радост.